De sluipende sociologisering van het dagelijks bestaan: Sisyphus en de dubbele hermeneutiek

Als we via Homerus de Griekse Goden mogen geloven, dan bestaat er geen vreselijker straf, dan die Sisyphus moest ondergaan: bestendig nutteloze en hopeloze arbeid te moeten verrichten. Eigenlijk heeft de socioloog wel wat weg van Sisyphus. In het sociologisch bedrijf wordt immers heel wat afgetobt en – in ieder geval volgens een spraakmakend deel van de publieke opinie – weinig blijvends tot stand gebracht. Moeizaam worden sociologische inzichten gewonnen en als het ogenblik van erkenning nabij lijkt, worden ze, meestal zonder bronvermelding en dankzegging, alras in het alledaagse leven opgenomen en daardoor en daarmee getrivialiseerd. Deze snelle diffusie van sociologische kennis roept bij menig socioloog aanvankelijk een gevoel van tevredenheid en trots op. Ze is immers een teken van succes. De schaduwkant van dit succes is echter dat daardoor het bijzondere karakter van de sociologische inzichten en de professionele deskundigheid waarmee ze zijn gegenereerd al snel niet meer of in ieder geval minder opvallen. Net als Sisyphus, een absurde en tragische held volgens Camus, moet de socioloog het werk steeds weer van voren af aan beginnen, zonder geloof in en hoop op blijvend succes.

Laeyendecker heeft in dit blad, nu al weer een tijdje geleden (1986/3), de boven geschetste paradoxale situatie waarin de sociologie zich bevindt, helder beschreven en geanalyseerd. Enerzijds is er naar zijn mening sprake van een succes dat minder twijfelachtig is dan menigeen denkt. Zo is een groot aantal sociologische begrippen – met behoud van een weliswaar vage, maar toch onmiskenbare sociologische betekenis – courant geworden in het dagelijkse taalgebruik. Verder is het sociologische gezichtspunt ver doorgedrongen in de wijze waarop mensen hun leven en dat van anderen zijn gaan interpreteren. Ten slotte is de sociologische optiek tot legitimering gaan dienen van de actieplannen van allerlei sociale bewegingen. Anderzijds is dit succes echter in zijn tegendeel verkeerd. Door de publieke opinie is het kennelijk als een te gemakkelijk succes ervaren. Wat de socioloog vermag, dat kan de leek zelf ook wel. Laeyendecker spreekt daarom van een onttovering van de sociologie en de socioloog. Over tragiek gesproken!

Deze tragiek is door Giddens nog eens extra aangezet. Centraal in diens structuratietheorie staat de gedachte van de dubbele hermeneutiek. Deze heeft betrekking op het reflexieve karakter van de relatie tussen de sociologische onderzoeker en diens 'onderwerp' van studie: mensen die in het midden of aan de rand van het samenleven van alledag staan, dat grotendeels een produkt is van hun denken en doen, dat wil zeggen van de routines die ze volgen en de praktijken die ze uitoefenen.

De idee van de 'dubbele' hermeneutiek verwijst dus naar het interpretatieve samenspel tussen sociale wetenschap en degenen die het onderwerp van studie zijn. Het eerste aspect ervan duidt op het gegeven dat mensen altijd en overal tevens sociale theoretici zijn, die vanuit hun in 'common sense'-kennis vervatte vermoedens en verwachtingen handelen en daarmee de sociale werkelijkheid constitueren. Als sociologen er niet in slagen te achterhalen wat mensen (menen te) weten, kunnen hun gedragingen en de produkten ervan worden misverstaan, wat weer tot onjuiste causale gevolgtrekkingen kan leiden. Mensen moeten daarom als sociale theoretici serieus worden genomen, als men tenminste de sociale werkelijkheid succesvol wil beschrijven en verklaren.

Het tweede aspect betreft de 'fatale' terugkeer van uit sociologische beschrijvingen en verklaringen van het alledaagse leven voortgesproten sociologische theorieën, concepten en onderzoeksbevindingen in datzelfde leven van alledag. Sociologen bedoelen het alledaagse leven te beschrijven en te verklaren, maar onbedoeld wordt de leefwereld daardoor tevens veranderd. Door actoren ideeën te verschaffen en van informatie te voorzien, veranderen sociologen haast 'chronisch' de omstandigheden die zij slechts pogen te analyseren. Daardoor zijn zij veroordeeld steeds achter zichzelf, of liever achter hun theorieën en bevindingen aan te rennen. Dat is de absurditeit waarover Camus spreekt. Giddens trekt daar zelf de wel erg vergaande conclusie uit dat het zoeken naar wetmatigheden onbegonnen werk is. Al is de socioloog dan nog zo snel, het leven van alledag achterhaalt hem wel, zou een platte alledaagse wijsheid kunnen luiden. De mythe van Sisyphus zegt hetzelfde en als metafoor is ze natuurlijk intellectueel meer bevredigend.

Blijft de vraag of Giddens het 'tragische' gelijk aan zijn zijde heeft. Het onbevredigende antwoord luidt: deels wel, ten dele niet. Hij heeft gelijk dat sociologische theorieën en bevindingen niet geheel gescheiden kunnen worden gehouden van het universum van betekenisvolle handelingen waarop zij betrekking hebben. (Maar dat geldt – dit terzijde – bijvoorbeeld ook voor de quantumfysica.) Dat betekent dat de sociologie te kampen heeft met allerlei moeilijke wetenschapstheoretische en methodologische problemen. Het gaat echter te ver daaruit te concluderen dat daarom een deductief-nomologische wijze van verklaren en een proefondervindelijke wijze van beschrijving en toetsing tot de onmogelijkheden behoren. Dat is een veel te fatalistische stellingname. Problemen, hoe moeilijk ook, zijn er om opgelost te worden. Dus: aan het werk sociologische Sisyphus, hoe tragisch en absurd je ook bent. Het leven van alledag wacht.

Wil Arts